

Наталія Білоус

ВІДНОСИНИ КИЇВСЬКОЇ МІСЬКОЇ ВЛАДИ З ВОЄВОДАМИ В 1559–1648 рр. СПРОБИ ОБМЕЖЕННЯ АВТОНОМІЇ МІСЬКОЇ ГРОМАДИ

Поширеним явищем у Речі Посполитій було втручання воєвод і старост у функціонування міських громад та спроби заволодіти частиною майна й доходами міст. Незважаючи на прихильні для міщан королівські рішення, магнати здебільшого не підпорядковувались вирокам королівських судів, а піклувалися про свої доходи з королівщин. Така ситуація свідчила про слабкість монаршої влади¹ і була властивою не лише Речі Посполитій, а й, скажімо, Чехії чи Угорщині.

Наростання антимищанських настроїв, передусім, пов'язувалося з політичною парламентарної шляхетської демократії. Обмеження доступу міщанам до найвищих державних і церковних урядів, заборона набувати земельні маєтки, не вигідна для міст митна політика, встановлення воєводами і старостами фіксованих цін на вироби, що продавалися в містах – то тільки деякі аспекти державної політики. На думку відомої польської дослідниці Марії Богуцької, характерна для шляхетської Речі Посполитої система суспільних відносин, що породила безпрецедентну слабкість центральної влади, виросла не тільки з сили й агресивності шляхетського стану, але й була обумовлена браком конкуренції, яку могло б скласти свідоме своїх цілей, політично активне міщанство. Численне в XVI ст. і ще достатньо сильне економічно, воно було незрозумілим ідеологічно і досить розділеним, щоб виступати як згуртована сила на політичній арені. Станова ідентичність міщанства була розмитою. Такі специфічні риси у розвитку історичного шляху Речі Посполитої були феноменом у порівнянні з іншими країнами Центрально-Східної Європи².

¹ Докладніше див.: *Bieniarzówna J.* Proces ograniczania autonomii miast małopolskich w pierwszej połowie XVI w. // *Małopolskie Studia Historyczne*. T. VI. Z. 1/2. 1963. S. 53–73; *Szczygiel R.* Rola starostów w życiu miast królewskich województwa sandomierskiego w XVI wieku. Z dziejów ograniczania autonomii miejskiej // *Sandomierz. Z dziejów polityki, prawa i kultury*. Red. P. Witek, A. Wrzyszc. Sandomierz, 2001. S. 89–102.

² *Bogucka M.* Miasta a życie polityczne w Polsce XVI–XVII w. // *Władza i społeczeństwo w XVI i XVII w. Prace ofiarowane A. Mączakowi w 60-tą rocznicę urodzin*. Warszawa, 1989. S. 39–46.

Стабілізація міської автономії мала місце лише в економічно розвинутих містах, або в тих, які переживали тимчасовий період економічного процвітання. За цих умов міщанство могло протистояти натискові шляхти. Подібні явища відбувались і на сході держави, однак, з тією різницею, що там міські осередки мали статус прикордонних міст. Як відомо, королівська влада, надаючи містам привілеї та економічні пільги, загалом суттєво сприяла їхньому розвитку. До того ж досить пізно впровадження магдебурзького права в цьому регіоні дещо загальмувало вищезазначені процеси, внаслідок чого в містах Київського воєводства міщанство хоча й було слабшим і менш заможним, все ж виявило спроможність протистояти натискові воєвод і старост, а головне – зберегти свою автономію. Яскравим прикладом тому є київська міська громада, якій після надання магдебурзького права наприкінці XV ст. довелося виборювати свої права на автономію, а потім захищати й обстоювати їх у тривалій боротьбі з представниками воєводського уряду.

Київський воєвода був тією особою, яка репрезентувала інтереси королівської влади в Києві. Він виступав, як правило, посередником між міською громадою і королем: приймав посланців від поспільства, вислуховував їхні проблеми і в разі прихильного ставлення до них сприяв просуванню колективних письмових звернень міщан («чолобитних») до королівського двору, клопотався перед королем про надання або підтвердження міських привілеїв. Далеко не завжди між ним і міською громадою існувало взаєморозуміння. Особливо напруженими стосунки ставали тоді, коли одна зі сторін наступала на інтереси іншої.

Воєводи нерідко вдавалися до спроб обмежити автономію міської громади Києва і перебрати частину її доходів на себе. З кінця XV ст. між ними і міським урядом точилися безперервні суперечки з приводу неусталених на той час сум податків, які міщани мали сплачувати до великокнязівської і місцевої скарбниць, та з приводу виконання різних повинностей на замок, про що вже згадувалося в публікаціях³. До цього з часом додалися непорозуміння у ремісничій і земельній справах. Подібні неузгодженості призводили, вочевидь, до різних конфліктів, що спричинило видачу 8 липня 1577 р. розпорядження короля своїм посланцям, аби ті віддавали адресовані міщанам листи в ратуші, а воєводи і замковим урядникам – у замок⁴.

Друга половина XVI ст. у житті київської міської громади позначилася майже півсвітлітнім перебуванням на уряді київського воєводи, впливового в Речі Посполитій магната, князя **Костянтина Острозького**, який до того ж був волинським маршалком і володимирським старостою. Отримавши 5 грудня 1559 р. номінацію на уряд київського воєводи, він залишався на ньому до

³ Грушевський О. З київського ратушного господарства XVI віку // Київ та його околиця в історії і пам'ятках. К., 1926. С. 109–123; Білоус Н. Магістрат і юридики в Києві в XVI – першій половині XVII ст. (соціально-правові взаємини в місті) // СОЦІУМ. Вип. 5. К., 2005. С. 107–111.

⁴ Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie (далі – AGAD). Metryka Koronna (далі – МК), ks. 115, k. 293 v. – 294.

свої смерті, що настала 23 лютого 1608 р.⁵ Від початку врядування князя К. Острозького між ним і київською міською громадою склалися досить напружені відносини. Конфлікти найчастіше спалахували з приводу збору капщизного податку та неузгодженостей між сторонами у користуванні корчмами й доходами з них. Попри надане міщанам право на монопольне шинкування, їм доводилося доволі часто поступатися ним на користь замкового уряду⁶. Саме ця обставина ще на початку 50-х років XVI ст. була причиною гострих суперечок між міською громадою і воєводою Григорієм Ходкевичем⁷. Вироком короля Сигізмунда Августа від 26 квітня 1556 р. воєводі наказувалось ліквідувати неміщанське шинкування і примусити до виконання міських повинностей непідпорядковане війтові населення та припинити збір додаткових податків у місті, а також запровадити звітність міщан перед воєводою в міських прибутках і видатках⁸. Проте незабаром королівським листом від 4 липня тому ж воєводі знову надавалося тимчасове право на користування сумами, зібраними від капщизни з київських міських шинків зі звільненням від звітності перед королівськими ревізорами⁹. Нарешті королівський привілей від 25 травня 1558 р. остаточно закріпив за міщанами міської юрисдикції право на монопольне виробництво і продаж напоїв у Києві з обов'язком щорічної сплати до державної скарбниці 800 кіп лит. гр.¹⁰ А королівським листом від 11 травня 1559 р. їх зобов'язали сплачувати щороку половину сум від капщизни справці воєводства князю Миколаю Збарзькому¹¹. Стефан Баторій 22 листопада 1576 р. та Сигізмунд III 10 травня 1588 р. підтвердили привілей 1558 р. із заборонаю будь-кому, крім міщан, тримати шинки в місті¹². Воєвода Костянтин Острозький та замкові урядники не завжди дотримувалися королівських розпоряджень. Так, за його наказом у березні 1564 р. через відмову сплатити йому 200 кіп лит. гр. з міських капщизних сум були ув'язнені радці Андрій Кошколдей та Юрій Климович. Інші міські урядники – Гаврило Рой, Богдан Маликович, Терех Борисович, Іван Семенович та Артем Конашкович, «маючи моць и порученье отъ братьи своеє – вой-

⁵ *Kempa T.* Konstanty Wasyl Ostrogski. Toruń, 1997. S. 38, 232; *Urządnicy województwa kijowskiego i czernihowskiego XV–XVIII wieku. Spisy.* / Oprac. E. Janas, W. Kłaczewski. Kórnik, 2002. S. 67.

⁶ Российский государственный архив древних актов в Москве (далі – РГАДА). Ф. 389, оп. 1, д. 24, л. 129; Архив Юго-Западной России, издаваемый Временною комиссиею для разбора древних актов, учрежденной при Киевском, Подольском и Волынском генерал-губернаторе (далі – Архив ЮЗР). К., 1907. Ч. 8. Т. 5. № 13. С. 22–23.

⁷ РГАДА. Ф. 389, оп. 1, д. 248, л. 162–164; Архив ЮЗР. Ч. 8. Т. 5. № 49. С. 109–112.

⁸ Там само.

⁹ РГАДА. Ф. 389, оп. 1, д. 37, л. 206; Архив ЮЗР. Ч. 8. Т. 5. № 50. С. 112–113.

¹⁰ РГАДА. Ф. 389, оп. 1, д. 37, л. 252–253; Грамоты великих князей литовских с 1390 по 1569 г. / Собр. изд. под ред. В. Антоновича и К. Козловского. К., 1868. № 38. С. 79–82.

¹¹ РГАДА. Ф. 389, оп. 1, д. 37, л. 327.

¹² Центральний державний історичний архів України в м. Києві (далі – ЦДІАУК). Ф. 62, оп. 1, спр. 1, арк. 35–38; Грамоты великих князей литовских... № 38. С. 79–82.

та и бурмистров, и радец места господарьского Киевского на листе их под печатю местскою имъ даную, за листом и мандатом», який вони отримали в коронній канцелярії, поскаржились королю на дії воєводи:

«...о том, ижь его милость братью их старшую – мешан тамошних киевских, раду местъскую – бурмистров и радец ... до везеня сажаль, даючи им в том вину, же дей они половицу капщизны тамошнее, а звлаща остатнее раты 200 коп грошей за прошлый год дали князю Николаю Збаражскому, справцы на он час будущому воеводству Киевского, старосте кремьянецкому и до того дей их примушает его милость абы они знову тые пенези 200 коп грошей ему заплатили и отдали. И за оным дей саженьемъ ихъ до везенья от его милости шкоды немалые имъ в товарах их и торговлях купецкихъ стали...»¹³.

Отже, як з'ясувалося під час розслідування обставин цієї справи, міщани вже сплатили справці воєводства Миколайові Збаразькому названу суму, а воєвода вимагав від них повторної сплати. Вироком Панів Ради Великого князівства Литовського від 8 липня 1564 р. міщани були звільнені від сплати щорічного «поклону» воєводі з названих прибутків, а останньому було наказано врегулювати порядок сплати капщизного податку з міста¹⁴. Тим не менше, у листі Сигізмунда Августа від 10 березня 1566 р. згадується про те, що міщани сплачували щороку на користь справці Київського воєводства князя Івана Чорторійського «с пенезей капщизных» 200 кіп лит. гр.¹⁵

У 1585 р. київські радці скаржилися на намісника воєводи князя Матеуша Воронецького з приводу того, що той не переслідував у судовому порядку замкових урядників і городян, які шинкували в місті без їхнього дозволу. 17 листопада вони подали скаргу до Житомирського гродського уряду через відмову намісника конфіскувати напої й притягнути до відповідальності замкових кравців і кушнірів, які «своволне, упорне, потаємне» виробляли і продавали питний мед, у результаті чого, міщани зазнали збитків, як зазначено в гродській книзі, на суму 200 рублів¹⁶. Через рік вони знову делегували до Житомирського гродського уряду своїх посланців – Василя Йосифовича Червчя і Малка Федоровича Середу, які від імені всього поспільства подали скаргу на воєводу Костянтина Острозького. Радці скаржилися на те, що воєвода, скориставшись з їхньої відсутності в місті у зв'язку з перебуванням за його ж наказом у Переяславі на «господарській» службі, відрядив до Києва свого служебника, колишнього київського гродського писаря Льва Верещачу зі слугами-гайдуками й наказав їм побрати в міщанських будинках мед і горілку. В результаті такої акції скаржники зазнали збитків на суму

¹³ РГАДА. Ф. 389, оп. 1, д. 39, л. 577 – 577 об.

¹⁴ РГАДА. Ф. 389, оп. 1, д. 39, л. 576 об. – 582. Опубл.: Архив ЮЗР. Ч. 8. Т. 5. № 64. С. 144.

¹⁵ РГАДА. Ф. 389, оп. 1, д. 44, л. 118–118 об. Опубл.: Метрыка Вялікага княства Літоўскага. Кніга 44 (1559–1566). Падрыхтаваў А. Груша. Мінск, 2001. № 105. С. 125–126.

¹⁶ Вказана грошова одиниця, вочевидь, є помилкою писаря, в даному випадку мало б бути 200 кіп лит. гр. Див.: ЦДІАУК. Ф. 11, оп. 1, спр. 1, арк. 113 зв. – 114 зв.

500 пол. зол.¹⁷ Ті ж радці подали ще одну скаргу на Матеуша Воронецького, який за розпорядженням воєводи дозволив поселенцям новозаснованої слободи виробляти і продавати напої біля Софійського монастиря. Міщани, вбачаючи в цьому порушення свого монопольного права, змушені були припинити шинкування¹⁸. За кілька днів ситуація докорінно змінилася на користь міської громади і 16 листопада вже мешканці слободи поскаржилися до суду на міщан:

«...старые мещане киевские з Долнего места, мовячи, дей, до нас, же се утратили две тисечи золотых... и приехавши, дей, до нас на слободу, заказали нам абы ся есмо не до конца будовали, ани хотячи допустити жадным шинком се обходитьи и овшем нас до того приневолят, абы есмо его милости аренды поступили по чотыри копы кождый з нас, што... мы, дей, не хотели на то ани хочемо жадным способом позволить...»¹⁹.

Воєводський намісник не зважив на надану мешканцям слободи пільгу на звільнення їх упродовж 24 років від усіляких сплат і, не заступившись за них, навіть кинув кількох осіб до в'язниці.

Міській громаді вдавалося також обстоювати свої інтереси, висилаючи посланців до короля з клопотанням про зменшення капщизни. У листі від 26 лютого 1581 р. Стефан Баторій заборонив київському воєводі стягати цей податок з київських міщан «подлуг воли своєї»²⁰. У зв'язку з переданням частини міських ґрунтів під юрисдикцію біскупа в 1605 р. сума капщизни була зменшена²¹.

Чимало конфліктів між воєводою та міським урядом виникало через існування двох окремих цехових організацій. Оскільки київські ремісники традиційно підпорядковувались воєводі і працювали на замок, забезпечуючи його потреби, воєвода та його намісники намагалися за будь-яких обставин зберегти свою владу над ними. Надання магдебурзького права місту передбачало переведення усіх ремісників під юрисдикцію міського уряду, але цього не відбулося. Поступово формувалися дві окремі цехові організації міського й замкового присудів із кількісною перевагою на користь останнього, чому сприяла королівська влада. Причиною такої політики була постійна військова небезпека, а, отже, і потреба воєводи у значних коштах і робочій силі для підтримки в належному стані замкових укріплень, що вимагало сталих надходжень до місцевої скарбниці.

Королівський привілей на підтвердження магдебурзького права Києву від 12 січня 1516 р. узаконував існування в місті двох цехових систем, підпо-

¹⁷ ЦДАУК. Ф. 11, оп. 1, спр. 1, арк. 194 – 194 зв.

¹⁸ Там само. Арк. 194 зв. – 195 зв.

¹⁹ Там само. Арк. 206 зв. – 208.

²⁰ ЦДАУК. Ф. 62, оп. 1, спр. 1, арк. 39–40; Исторический сборник П.А. Муханова. Изд. 2. Москва, 1866. № 223. С. 443–444.

²¹ РГАДА. Ф. 389, оп. 1, д. 204, л. 112 об. – 114 об.

рядкованих, відповідно, воєводі й міській раді²². Таким чином вже тоді закладалася основа для майбутніх конфліктів між ними. Про це свідчить виданий Стефаном Баторієм у Львові 11 вересня 1578 р. вирок у справі про суперечку київських міщан міської юрисдикції з воєводою К. Острозьким. У скарзі міщан на воєводу, зокрема, зазначалося: «...ремесники цеховые места Киевского ремесла всякого повинности и присуду местского, в котором, дей, завжды были, выймуеть, и в присуд и послушенство замковое вряду своего воєводского прийтигаючи...». Король виправдовував протиправне залучення їх воєводою до замкових робіт і насильницьке перетягнення під замковий присуд: «...для того нинешним декретом нашим, водле стародавнего звычайу и уживания оных ремесников в потребах замку Киевского, князя воєводу заховали и заховуем»²³. Але вже 21 вересня 1578 р. у листі до коронного підчашого Криштофа Радзивіла київський воєвода скаржився на королівську канцелярію, яка «над гвалтовний звичай» скасувала цей вирок²⁴. Встановлені королем 3 січня 1591 р. цехові статuti для київських замкових ремісників урівняли їх у правах торгівлі з магістратськими, а також законодавчо підтвердили завершення формування двох окремих цехових систем, що функціонували під різними юрисдикціями²⁵.

За часів свого врядування князь Костянтин Острозький рідко відвідував центр воєводства, натомість його обов'язки в Києві виконували намісники – підвоєводи. Така практика усталилася від початку його врядування, оскільки, починаючи від 1559 р. і надалі уряд київського воєводи обіймали представники великих магнатських родин, які перебували переважно в своїх родових маєтках – резиденціях. На намісників воєводи поклали всі повноваження та функції з управління замком і підпорядкованим йому населенням у межах замкової юрисдикції. Чимало джерел свідчать про напружені, а іноді ворожі стосунки між ними і міською радою. Багато таких суперечок відклалося в книгах гродських судів. Наприклад, в одній судовій справі 1578 р. київські міщани скаржилися: «...наместники его тамошние [тобто – воєводи] работы непомерные на нас вкладаюты, дармо на себе робити велить, подачьки неслушные и иньшие повинности и пошлыны незвычайные накладе»²⁶. Один із таких конфліктів виник 17 листопада 1585 р., коли радці подали скаргу до

²² РГАДА. Ф. 389, оп. 1, д. 17, л. 245 об. – 249 об.

²³ РГАДА. Ф. 389, оп. 1, д. 195, л. 114 об. – 117. Оpubл.: Архив ЮЗР. Ч. 8. Т. 5. № 96. С. 215–218.

²⁴ AGAD. Archiwum Radziwiłłów, dział V, sygn. 11078, k. 52.

²⁵ ЦДІАУК. Ф. 220, оп. 1, спр. 134, арк. 12; спр. 149; див. також: Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського НАНУ. Інститут рукопису (далі – НБУВ. ІР.) Ф. ДА /517 Л, арк. 246 – 247 зв.

²⁶ РГАДА. Ф. 389, оп. 1, д. 195, л. 114 об. – 117; опубл.: Архив ЮЗР. Ч. 8. Т. 5. № 96. С. 215–218. В акті від 8 травня 1587 р., вміщеному в житомирській гродській книзі зафіксовано такий характерний запис: «приехали есмо тут мещан немало до Житомира, оповедаючи на ясне велможного пана княжати его милости воєводи киевского». (ЦДІАУК. Ф. 11, оп. 1, спр. 1, арк. 233.)

Житомирського гродського уряду на підвоєводу, князя Матеуша Воронецького, який замість того, щоб розмістити в замковій в'язниці одинадцятьох козаків, які скоїли вбивство королівського посланця Глубоцького, примусив міщан посадити злочинців до ратушної в'язниці:

«...наместникъ воеводства Киевского, не хотечи оных вязнев козаков до везеня замку ... приняти, и их осадити не хотел ... Тых вязнев до нас, до ратуша прислал, чынечи над волности... нам в томъ кривду и безправе, чога есмо нигыды чинит не повинны, а ни под то не подлегали, абысмо яковых-колвекъ до везеня ратушного злочинцов приймовати, осажати и стеречи мели... И такъ через возного до нас указал: “если дей тых вязневъ до везеня ратушного не озмете и стеречи не будете, тогда я указал тым козаком абы тых вязнев перед вами або перед ратушом поставивши и покинувши, и на вас дей самых – на войта, бурмистра и радцов, и всих мешан киевских у кгроде записати кажу”. А так мы, бачечи, иж то ест речъ немалая, боячися теж звирхности его королевское млсти ... за тяжкою неволею и з великою шкодою нашею оных одинадцати вязнев до везеня местского ратушного до далшее науки ... приняти мусили»²⁷.

Особливо гострі суперечки точилися з приводу передачі підвоєводам зібраних міщанами коштів на потреби замку. Згідно з розпорядженням Сигізмунда III від 30 липня 1605 р., радці повинні були щороку в листопаді віддавати з міських коштів 300 пол. зол. підвоєводі Вацлавові Вільгорському на ремонт замкових споруд, закупівлю пороху, олова та на інші потреби замку. Про ці витрати підвоєвода мав звітуватися на кожному сеймі²⁸. Однак, ці кошти рідко витрачались за призначенням, про що дізнаємось зі скарг міщан на наступників В. Вільгорського²⁹.

28 березня 1608 р. номінацію на уряд київського воєводи отримав львівський каштелян і польний коронний гетьман **Станіслав Жолкевський**³⁰. Новий воєвода на відміну від свого попередника волів не втручатися в суто міські справи. Маючи добрі стосунки з королівським двором, він набув чимало маєтностей у Київському воєводстві, а також отримав право контролювати роздачу місцевих урядів. Через свою постійну зайнятість військовими проблемами Жолкевський максимально дистанціювався від управління воєводством, поклавши ці функції на підвоєводу Михайла Мишку-Холоневського. У 1617 р. королевич Владислав з цього приводу навіть зауважив, що воєводі варто було б частіше з'являтися на теренах воєводства, оскільки він лише двічі був у Києві – проїздом до Москви і в'їжджаючи на уряд воєводи³¹.

²⁷ ЦДІАУК. Ф. 11, оп. 1, спр. 1, арк. 114 зв. – 115 зв.

²⁸ РГАДА. Ф. 389, оп. 1, д. 204, л. 111 об. – 112 об.

²⁹ ЦДІАУК. Ф. 11, оп. 1, спр. 7, арк. 1376–1376 зв.

³⁰ Urzędnicy województwa kijowskiego i czernihowskiego ... S. 67.

³¹ Матеріали до історії української козаччини, видані під загальною редакцією М. Грушевського. // Жерела до історії України-Руси. Т. 1. Львів, 1908. № 122. С. 176.

В період врядування Станіслава Жолкевського в місті загострилася ситуація навколо нестачі вільних земель під забудову. В суперечці воєводи і міського уряду з приводу забудови міщанами території Підзамча, де раніше знаходилися замкова цегельня і млин, Сигізмунд III вироком від 3 листопада 1611 р. підтвердив право «осажат место Киев войтови киевскому и розширят где бы могль»³². Іншу суперечку між воєводою і міським урядом за право власності над перевозами на Дніпрі і збором податку від виловленої риби було вирішено того ж року вироком асесорського суду, яким радцям передавалося право на збирання «перевозного» збору, а воєводі заборонялося стягувати надмірну рибну данину з міщан³³.

У ремісничій справі воєвода, звісно ж, віддавав перевагу замковим ремісникам. Після смерті князя К. Острозького міщани магдебурзької юрисдикції, вочевидь, уже не дотримувалися умов королівського привілею 1591 р. на зрівняння київських замкових ремісників у правах торгівлі з ними і чинили їм різні перешкоди у торгівлі на міському ринку. Дана обставина могла спричинити появу нового законодавчого акту, який був виданий 28 лютого 1615 р. Сигізмундом III замковим ремісникам Києва на зрівняння їх у правах на провадження торгівлі з ремісниками й купцями на території магдебурзької юрисдикції, а також на звільнення їх від мит³⁴. Цей акт, імовірно, викликав різке невдоволення міської ради. І незабаром, 11 травня 1615 р., вироком короля був скасований позов замку до міщан, які перешкоджали воєводським підданним торгувати на Ринку³⁵. Однак у листі Сигізмунда III від 12 березня 1619 р. київським замковим ремісникам шевського та гарбарського цехів таки було надано право на володіння двором на Подолі і на торгівлю «без вшеляких податков местских». При цьому міщанам заборонялося чинити їм будь-які перешкоди³⁶.

Ставши великим коронним гетьманом і канцлером 6 березня 1618 р.³⁷, Жолкевський фактично передав уряд київського воєводи синові свого колишнього патрона – канцлера Яна Замойського – Томашеві, подільському воєводі, який разом із тим перейняв від своїх попередників клієнтелу у Київському воєводстві³⁸. Однак ще цілий рік уряд київського воєводи *de jure* залишався вакантним. І тільки на сеймі 11 березня 1619 р. **Томаш Замойський** отримав номінацію на київське воєводство³⁹. Відносини київської міської громади з

³² РГАДА. Ф. 389, оп. 1, д. 205, л. 10 об. – 11; Архив ЮЗР. Ч. 8. Т. 5. № 147. С. 381–382.

³³ Там само.

³⁴ Архив ЮЗР. Ч. 5. Т. 1. № 31. С. 123–124.

³⁵ Архив ЮЗР. Ч. 8. Т. 5. № 156. С. 436–439.

³⁶ РГАДА. Ф. 389, оп. 1, д. 207, л. 119 – 199 об.; ЦДІАУК. Ф. 221, оп. 1, спр. 151. Опубл.: Киевская старина. 1885. № 2. С. 611–612.

³⁷ Urzędnicy województwa kijowskiego i czernihowskiego ... S. 67.

³⁸ Litwin H. Fakcje magnackie na Kijowszczyźnie 1569–1648. // Władza i prestiż. Magnateria Rzeczypospolitej w XVI–XVIII wieku / Pod red. I. Urwanowicza. Białystok, 2003. S. 59.

³⁹ Різниця в даті номінації на уряд київського воєводи Т. Замойського становить два місяці. А. А. Вітусік (Młodość Tomasza Zamoyskiego. O wychowaniu i karierze syna magnackiego

цим воєводою у порівнянні з попередніми досить добре відбилися у джерелах, особливо в листуванні, на підставі якого ми провадили наше дослідження.

Вступивши на уряд київського воєводи, Томаш Замойський активно зайнявся справами воєводства – провів ревізію Київського замку та його доходів. З міською громадою він уклав угоду, за якою міщани звільнялися від підводної служби. З тексту угоди довідуємося, що між ним і міщанами з цього приводу розгорілася навіть суперечка («*sporcka abo controversia*»), яку він вирішив на користь міщан⁴⁰. Характерно, що Замойський, на відміну від своїх попередників на цьому уряді, був більш схильний до компромісів і йшов на поступки міській громаді, задовольняючи більшість її прохань. Міщани ж, у свою чергу, зобов'язувалися регулярно доставляти до його двору в Замостя різні «подарунки» у натуральній і грошовій формі. Така політика виявилася далекоглядною та взаємовигідною і, зрештою, принесла свої плоди.

Між молодим воєводою і міськими урядниками майже одразу склалися патронально-клієнтарні стосунки, про що дізнаємося з листування між ними. Війт і міська рада, прагнучи якнайскоріше встановити контакти з новим воєводою і здобути його прихильність, делегували до його двору війта Федора Ходику, який отримав гарантії у дальшому перебуванні на війтівському уряді. По його поверненні до Києва, 23 квітня, радці у властивій їм вірнопідданській манері написали листа воєводі:

«Пан війт наш київський, приїхавши з двору в[ашої] м[илості] м[илостивого] н[ашого] пана, повідомив нам про добре здоров'я в[ашої] м[илості], пана нашого м[илости]вого [...]. З Божої волі ставши паном воєводою і старостою того поважного Київського воєводства, одразу негайно дозволив нас прийняти під милостиву опіку і свою Панську протекцію. Заволало тоді одногосно все місто, просячи пана Бога, щоб нашого м[илостивого] пана добрим здоров'ям обдарував на довге щасливе панування над нашим убогим містом...»⁴¹.

Тоді ж, бурмистр Созон Балака, який ще за врядування Жолкевського перейняв від євреїв-орендарів право на збір мита у воєводстві, дістав його підтвердження⁴². У своїх листах він звертався до воєводи як до свого «милостивого»

w Polsce w pierwszej połowie XVII wieku. Lublin, 1977. S. 153–154) зазначає, що це мало відбутися 11 березня, згідно з листом коронного підканцлера Анджея Ліпського до Томаша Замойського (Варшава, 11.03.1619 // AGAD. Archiwum Zamoyskiego (далі – AZ), sygn. 730, k. 86). Однак, в списках земських урядників (Urzednicy wojewodztw kijowskiego i czernihowskiego ... С. 67) упорядники подають іншу дату – 11 січня 1619 р. Найбільш вірогідною є березнева дата, оскільки саме тоді відбувалося засідання сейму.

⁴⁰ «Postanowienie JWJM. Pana wojewody kijowskiego z mieszczanami y obywatelami kijowskimi». AGAD. AZ, sygn. 289, k. 120–121.

⁴¹ Лист київських війта і радців до Т. Замойського. AGAD. AZ, sygn. 337, k. 3. Переклад з польської.

⁴² У своєму листі до воєводи від 23 квітня 1619 р. Балака піклувався про те аби це право знову не перейшло до євреїв: «Zaś żeby żydzi, którzy chrześcijaństwu y ubogiemu pożywieniu naszym są adwersarzami, nas tu na ukrainnym mieście Kiiowie nie cisnęli. A k temu, że wiosna w każdym roku w tym celnym prowencie na wszystkie rok służy. A ia jako to mam w umyśle swoim, tak w tem nigdy nie ustanę...». Див.: AGAD. AZ, sygn. 337, k. 5–6.

стивого патрона і заступника», називаючи себе «найнижчим і підножним слугою»⁴³.

У березні 1620 р. міські урядники не забарилися привітати свого патрона з одруженням з онукою колишнього київського воєводи, князя К. Острозького – Катериною⁴⁴. Потому вони нагадали воєводі про свої проблеми, скаржачись на підвоєводу, який зневажливо ставився до них: «...скаржачись на деякі наші кривди, які ми терпіли від й.м. пана підвоєводи київського, на котрі, коли в.м. пан наш милостивий до й.к.м. лист свій написати наказали, й.м. тим більше нас вразивши, полаяв і зсоромотив, тоді ми то на собі терпляче знесли...»⁴⁵. Далі, продовжували міщани, підвоєвода наказав усім місцевим торговцям сплачувати на користь замку не тільки 1/10, а й 1/3 суми грошей від продажу дерева, сіна і навіть найдрібніших речей, наприклад, посуду. Значних утисків зазнавали вони і в канцелярії Київського гродського суду, куди зверталися зі скаргами на підвоєводу, представників замкової адміністрації та власників різних юридик. Там, за свідченням міщан, з них за оформлення позову та видачу екстрактів з судових книг брали втричі і навіть учетверо разів більше, ніж з інших мешканців Києва⁴⁶. Тож не дивно, що гродські книги сусідніх Луцького та Житомирського повітів містять значну кількість скарг київських міщан магдебурзької юрисдикції на підвоєводу і представників замкового уряду⁴⁷.

В іншому листі від 19 листопада 1620 р. вїт і радці виклали кілька прохань до воєводи: 1) про дозвіл вільного вирубування дерев у вишгородських кордонах; 2) про присудження їм воєводським декретом ґрунту Котура, який тримали три роки домініканці, а також повернення їм зайнятої біскупом гори Щекавиці; 3) про звільнення їх від сплати сіверського цла за допомогу в переправленні зброї королівському військові до Дорогобужа під час московської експедиції; 4) про забезпечення їх від утисків Війська Запорозького, яке у складі 5 тисяч хотіло увійти до міста. В якості подарунка міщани надіслали воєводі 13 лисячих шкірок на кожух і просили «ласкаво це прийняти»⁴⁸.

⁴³ Листи С. Балики до київського воєводи. AGAD. AZ, sygn. 337, k. 5–6, 34–35.

⁴⁴ «Maiąc na sobie te powinność y ochotę Jaśnie Oświecony Miłościwy Panie Woiewodo, Panie nasz Miłościwy, żebyśmy W.M. Pana y Patrona naszego Miłościwego na kaźdey rzeczy wdzięczney y zacney nawiedzali y pozdrawiali. Przeto isz Pan Bóg wszechmogący W.M. Pana Pana naszego Miłościwego stanem świentem małżeńskim z Jaśnie Wielmożną Xiężną Jey Mścią Ostrogską etc. etc. przeyrzec y požądanie nasze napelnić raczył. Chwalim za to naywyszszego niebowładcę, a W.M. Pana naszego Miłościwego w tym świetem stanie małżeńskim pozdrawiamy, winszując y Pana Boga za to wszyscy prosząc, żeby on W.M. Pana naszego Miłościwego, w tym świetym stanie spolnie z Jey Mścią Panią woiewodziną kiiewską a Panią naszą Miłościwą dobrym zdrowiem pobłogosławic przezacne y mile potomstwo ku pociesze W.M. naszego Miłościwego Pana y nas wszystkich ku wiekuystey y nieśmiertelney sławie darować y długo fortunnie WMściom naszym Miłościwym Panom y onym rozkazować y panować dać raczył». AGAD. AZ, sygn. 337, k. 11.

⁴⁵ Там само.

⁴⁶ Лист київських вїт та і радців до Т. Замойського. AGAD. AZ, sygn. 337, k. 11–12, 36.

⁴⁷ Див., наприклад: ЦДІАУК. Ф. 11, оп. 1, спр. 1, арк. 206 зв. – 208, спр. 7, арк. 1023 зв. – 1025; ф. 25, оп. 1, спр. 195, арк. 73 – 73 зв., 329 зв. – 330 зв. та ін.

⁴⁸ Лист київських вїт та і радців до Т. Замойського. AGAD. AZ, sygn. 337, k. 21–23.

За 1621 рік відомі чотири листи київських міщан до воєводи. 19 лютого вїйт і радці повідомляли йому, що не можуть надіслати звиклого «провенту» до його «скарбу» через «великі труднощі» та небезпеку в дорозі від лісовчиків, які стояли на «лежах» у воєводстві⁴⁹. В іншому листі від 6 вересня міщани висловлювали занепокоєння з приводу оголошеного королем через військову небезпеку «посполитого рушення», в якому вони мали брати участь, і зверталися до воєводи як до свого опікуна і добродія, щоб він розтлумачив їм, як саме вони мають діяти за даних обставин і запобіг їхньому подальшому зубожінню. За опіку міщани як «найнижчі і підножні слуги» зобов'язувалися молитися за його «щасливе довге врядування»⁵⁰. Як виявилось, з міщанського війська не довелося скористатися – 9 жовтня під Хотином, куди воно мало рухатися, було укладено мирну угоду. З люстрації Київського воєводства 1622 р. довідуємося, що міщан, натомість, зобов'язали надати київському каштелянові 225 добре споряджених коней, що вони й вчинили в 1621 році⁵¹.

За часів урядування Т. Замойського ситуація у ремісничій справі змінилася на користь міської громади. Вже 21 травня 1619 р. підвоєвода М. Мишка-Холоневський у листі до воєводи Т. Замойського звинувачував міську раду в тому, що вона замкових ремісників «безправно підпорядкувала ратуші і далі відлучати від замку продовжує, під свою юрисдикцію привертати не перестає, чим завдає немало шкод замкові»⁵². Однак, тоді ж на певний час було поновлено практику щорічної сплати на замок з оренди корчем по 300 пол. зол. І тільки з наданням Сигізмундом III привілею від 1 квітня 1623 р. міщани магдебурзької юрисдикції звільнилися від цих сплат⁵³.

На прохання міської влади воєвода вирішував справи приватного характеру. Так, бурмистр Созон Балака звернувся до нього з проханням забезпечити його від дій шотландського купця Олександра Бохена, орендаря чернігівських лісів, який кілька місяців, торгуючи в Києві без сплати належного мита, завдав йому значних збитків⁵⁴. 3 липня 1621 р. у Замості відбулося засідання

⁴⁹ Лист київських вїйта і радців до Т. Замойського. AGAD. AZ, sygn. 337, k. 24–25.

⁵⁰ «... Tracić iednak serca o w.m. Panu Panu u dobrodzieiu naszym Mczem nie możemy. Że w.m. nasz i tego miasta Pan i opiekun Msciwu o nas ubogich ludzioch od Pana Boga sobie w opieke poleconych y o tym mieiscu ukraiinnym oycowską Msciwie obmyślić y łaske swą panską pokazać będziesz raczeł... Za co my z żonami y z dziećmi swemi Pana Boga wszechmogącego aby w.m. Pana Pana naszeł[go] Młczego dobrym zdrowiem pobłogosławić y długo fortunnie panować dać raczeł prosić nigdy nie przestaniem». Лист київських вїйта і радців до Т. Замойського. AGAD. AZ, sygn. 337, k. 27–28.

⁵¹ Źródła Dziejowe. T. XX. Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym. T. IX. Ziemia Ruskie. Ukraina / Opisane przez A. Jabłonowskiego. Warszawa, 1894. S. 56.

⁵² AGAD. AZ, sygn. 313, cz. 2, k. 135.

⁵³ AGAD. AZ, sygn. 45, k. 3; ЦДІАУК. Ф. 62, оп. 1, спр. 1, арк. 83–84.

⁵⁴ «...Prosze za to uniznienie, racz mie w.m. Pan moy Msciwu, bronie od tego człowieka, bo gdzie nie będzie Miłosciwego łaski w.m. Pana mego Msciwego, zniszczy mie ten człowiek, za dwoiem pociągając. Za tym poda się droga inszym do ciemnienia sług w.m. Pana mego Msciwego na

по цій справі. Воєвода присудив шотландцю штраф у 600 пол. зол., хоча той, щоправда, на це не зважав і продовжував торгувати⁵⁵. Про оборону і протекцію просили міщани Т. Замойського також у червні 1625 р. у зв'язку з невдалими торговими операціями в Могилеві й ув'язненням київських купців. Тоді місцевий суд присудив киян до сплати штрафу в 10 тисяч пол. зол. і не допустив апеляції⁵⁶. Можемо припустити, що в обох випадках міщани отримали допомогу від воєводи, оскільки надалі вже не згадували про ці прикrostі. В інших своїх листах вїт і радці сповїщали воєводу про надїсланї йому гроші, подарунки на свята, розповїдали «новини» про козаків та утиски й злочини, якї тї їм заподїяли⁵⁷.

Упродовж останнїх рокїв свого врядування (1626–1628 рр.) Т. Замойський вирїшував конфлїкти мїської громади з бїскупом та замковими ремїсниками, а також рїзні проблеми господарчого характеру. У своєму листї вїд 25 сїчня 1627 р. вїт і радці, скаржачись на тяжку вїйськову службу, просили воєводу про її зменшення і пїдтвердження їхнїх вольностей і привїлеїв, що вїн обїцяв на початку свого врядування: «...милостивим словом і письмом своїм панським, милостиве обїцяв то в[аша] м[илїсть] пан наш милостивий, в'їжджаючи на воєводство кїївське, убогих і скромних вольностей наших не зменшувати, справді їх надавати і сприяти в цьому»⁵⁸. Завдяки протекції воєводи, мїщани 3 липня того ж року отримали привїлей вїд Сигїзмунда III на вільну торгівлю збїжжям і «живнїстю» та пїдтвердження права складу товарів у Києві⁵⁹.

У червні 1628 р. вакантний пїсля смерті великого коронного канцлера Вацлава Лїшинського уряд був наданий Томашовї Замойському⁶⁰. Полишивши уряд кїївського воєводи, Замойський «не забував» про кїївських мїщан, якї й надалї звертались до нього по допомогу і протекцію. Мїська громада, зокрема, просила про зменшення оподаткування товарів, що привозили до Києва з Люблїна, Торуня і Гданська. 3 жовтня 1629 р. канцлер звернувся листом до кїївського земського судді Стефана Аксака, просячи взяти пїд контроль дану ситуацію, наголошуючи на недоцїльностї збїльшення оподатку-

tym cle będących z odegnaniem arendarza y z zmnieiszeniem cła. Ja sam ani zaden po mnie nie może zle temu obronic, gdzie w.m. pan moy Msciwy autoritate sua temu nie zabieysz, y poidzie to w złą regule, kiedy nas, slug w.m. Pana naszego M., za dworem o to cło wlorzyc bendą». AGAD. AZ, sygn. 337, k. 30–31.

⁵⁵ Biblioteka Ossolineum we Wrocławiu, rkps B.O. 9614/11, str. 297–298. Використано мїкрофїльм цїєї справи: Biblioteka Narodowa w Warszawie. Dział mikrofilmów, mf 8099, str. 297–298.

⁵⁶ AGAD. AZ, sygn. 337, k. 42.

⁵⁷ Ibid. K. 36–41.

⁵⁸ Ibid. K. 46–47.

⁵⁹ НБУВ. IP. Ф. ДА/517 Л, арк. 203–203 зв.

⁶⁰ Привїлей Сигїзмунда III Томашовї Замойському на коронне пїдканцлерство. Варшава, 20 червня 1628 р. AGAD. МК, ks. 177, k. 16–19 v.

вання киян, які мешкали на пограниччі, з чим загалом погоджувалися і королівські комісари⁶¹.

Ставши великим коронним канцлером у 1635 р., Томаш Замойський через тяжку хворобу вже не покидав Замостя, а 8 січня 1638 р., маючи заледве 44 роки, помер. Канцлер залишив по собі трьох нащадків, долі двох з яких були тісно пов'язані з Київським воєводством⁶². Дев'ятирічне перебування Замойського на уряді київського воєводи і його патронально-клієнтарні стосунки з війтом і радцями Києва слід розцінювати не як правило чи закономірність, а, скоріше, як виняток. За його наступників – Олександра Заславського, Стефана Хмелецького, Януша Тишкевича – міські урядники, вочевидь, уже не мали подібних відносин з воєводами, хоча усі вони вважалися клієнтами Томаша Замойського⁶³.

Часи короткотривалих врядувань Олександра Заславського (1628–1629 рр.) та Стефана Хмелецького (1630 р.) не позначилися скільки-небудь значними конфліктами з міською громадою або спробами обмежити автономію міста. Натомість напружені стосунки склалися на початку 30-х років XVII ст. між міською громадою і *Янушем Тишкевичем*. Будучи житомирським старостою, він вступив на уряд київського воєводи 13 січня 1631 р. і перебував на ньому до своєї смерті, що сталася 3 березня 1649 р.⁶⁴

Листом Владислава IV від 12 січня 1634 р. воєводі заборонялося втручатися у справи міського уряду, зокрема, примушувати міщан виїжджати в погоню за татарами за межі Київського воєводства⁶⁵. В часи врядування Я. Тишкевича перевага в ремісничій справі знову опинилася на боці мешканців замкової юрисдикції. До того ж було поновлено практику сплати міщанами капщизного податку на користь воєводи: 31 жовтня 1634 р. король передав йому в розпорядження оренду напоїв у Києві⁶⁶.

⁶¹ «Byli tu u mnie mieszczenie kiiowscy, prosząc mię aby miasto Kiiow takowey tey [taxacii], która świeżo stanęła w Lublinie przez Ich MM PP Commissarze na precla rerum nie podlegało. Co za rzecz słuszną bydz rozumiem. Bo isz ta taxacia na Lublin tylko miasto, które leży in Centro Regni y na insze onemu poblizsze uchwalona iest, respectum bliskosci mieisca od miast portowych, z ktorych towarow dostawać zwykli, także y respectem nakładow y kosztow, które w prowadzeniu ich podeymuią trudno może bydz na Kiiow zaciągniona, które od tych tam portow odlegleysze daleko iest y w prowadzeniu towarow z nich daleko większe koszty y nakłady podeymowac muszą. Na co i sami Ich MM. PP. Commissarze respectowali...». AGAD. AZ, sygn. 289, k. 56–57.

⁶² Старша з дочок, Гризельда-Констанція, народжена в 1623 р., вийшла заміж за князя Єрмія Вишневецького, володаря розлогих маєтностей на лівобережній Київщині, стала матір'ю короля Михайла Корибута. Син Ян-«Собепан», народжений у 1627 р., на короткий термін став київським воєводою в 1658–1659 рр. Див.: *Witusik A.A.* Młodość Tomasza Zamoyskiego... S. 200–201; *Urządnicy województwa kijowskiego i czernihowskiego ...* S. 67.

⁶³ *Litwin H.* Fakcje magnackie na Kijowszczyźnie 1569–1648. ... S. 58–60.

⁶⁴ *Urządnicy województwa kijowskiego i czernihowskiego ...* S. 67.

⁶⁵ Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России, собранные и изданные Археографической комиссией. СПб., 1878. Т. 10. Стб. 633–635.

⁶⁶ AGAD. MK, ks. 181, k. 51 v. – 52.

Дії воєводи закономірно викликали обурення вїта і радців, які поскаржилися на нього королю. 8 січня 1635 р. Я. Тишкевичеві у власній маєтності, селі Махнівка Житомирського повіту, було вручено королівського листа, «писаного въ кривѣдах розьных месчаном киевским од его мл. пана воєводи киевского маючих»⁶⁷. А 24 квітня 1635 р. до луцької гродської книги було вписано скаргу вїта Йосифа Ходики, бурмистра Михайла Балики та радців, які від імені всього поспільства скаржилися на воєводу за його намагання ревізувати міські доходи і видатки:

«...жалосне оповедаючи и протестуючи на ясне велможного пана Януша з Логойска Тышкевича... для остерегания и затримания правъ и волностей места его кор. мл. Києва и тежь в моц усправедливленья его мл. пану воєводе своєму тыми словы о то, же его мл. панъ воєвода, стоячи з нами в терминахъ инквизиции од его мл. короля зложоной, которая маєт одправовати през певные инквизиторы в декрете тоє справы помененыє в справе на ревидованье всихъ интрагъ и пожитковъ того места порадку и арьматы, особливе стороны шинковъ пивных, медовых, винных и иньших вшеляких, с которых капцизна на его мл. пана воєводу и на замокъ киевский водлугъ привилею его кор. мл. иде...»⁶⁸.

Міська влада і поспільство, покликаючись на свої давні привілеї і вольності, надані їм від королів, «на кшталт места в Короне Полской Кракова», стверджували, що крім 2 тис. пол. зол., які вони щороку сплачували воєводі за право на монопольне шинкування, той відкрив власні шинки, а міські почав опечатувати і зажадав, аби міщани не чинили йому в тому перешкод⁶⁹.

Королівська комісія («инквизиторы»), що розглядала цю справу, стала на бік міської громади. А вирок короля від 10 грудня 1635 р. у цій суперечці підтвердив її звільнення від звітності перед воєводою. Прибутки з київських міських шинків і перевозів остаточно передавалися на користь міщан. За це вони повинні були дбати про фортифікаційні споруди і запас зброї на замку та доплачувати воєводі до належної капщизної суми щороку 400 кіп лит. гр.⁷⁰

Можемо припустити, що такий вдалий для міської громади перебіг подій склався не без втручання впливового канцлера Т. Замойського. У березні 1637 та в травні 1638 р. вїтові і радцям було видано охоронні листи («глейти»)

⁶⁷ Про це свідчить акт, вписаний 31 січня 1635 р. до луцького гродської книги. Цікавим є той факт, що посланцем від коронної канцелярії, який доставив королівського листа київському воєводі, був «козак його королівської милості» Петро Єзерський. Див.: ЦДАУК. Ф. 25, оп. 1, спр. 195, арк. 73 – 73 зв.

⁶⁸ Там само. Арк. 329 зв. У королівському декреті, виданому по цій справі 10 грудня 1635 р., згадується про те, які саме статті доходів міського бюджету намагався ревізувати воєвода: від шинкування горілкою, прибутки від дніпрових перевозів, міських крамниць, воскобійні, гостинних будинків, міської ваги, міських і ратушних комор, ярмарків, м'ясних і соляних яток, куничний податок та ін.

⁶⁹ Там само. Арк. 330 – 330 зв.

⁷⁰ НБУВ. ІР. Ф. ДА/517 Л, арк. 198–199; Исторический сборник П. Муханова... № 252. С. 479–482.

Владислава IV про недоторканість їхніх осіб та майна від зазіхань Я. Тишкевича. В останньому, зокрема, зазначалося:

«...Ми з певних і поважних причин беремо під нашу королівську опіку і захист славетних віта Юзефа Ходику та бурмистрів Андрія Ходику, Григорія Лойковича, Івана Сказку, Самійла Мефедовича, Михайла Балику, Богдана Сомковича, Василя Комонецького, а також весь радецький, лавничий, писарський і синдицький уряди міста нашого Києва, яким даємо наш глейт від всілякого гвалтовного вчинку для більшої їхньої безпеки, зокрема, від вельможного Януша з Логойська Тишкевича, київського воєводи, житомирського, снітинського старости, також від його урядників і слуг...»⁷¹.

Ці заходи поклали край намаганням воєводи обмежити автономію міської громади Києва і перебрати на себе її доходи.

Так, завдяки рішучим діям міського уряду і поспільства, а також протекції канцлера Т. Замойського, міщанам вдалося протистояти натискові воєводи, обстояти й захистити свої права і привілеї, що свідчило про визнання королівським двором важливості статусу Києва в державі й необхідності правової підтримки його міської громади. І хоча такі «перемоги» міщан часто виявлялися ситуативними і тимчасовими, можемо констатувати, що Київ був єдиним королівським містом у східній частині Речі Посполитої, якому вдалося зберегти автономію і розширити права міської громади, навіть у конфронтації з представниками таких заможних і впливових родин як Острозькі і Тишкевичі. Важливим, мабуть, було і те, що впродовж тривалої боротьби за збереження міської автономії зросла станова свідомість і солідарність київських міщан, внаслідок чого відбувалося затухання внутрішніх конфліктів у місті.

⁷¹ НБУВ. ІР. Ф. 2, спр. 1443; ф. ДА/517 Л, арк. 183. Переклад з польської.